

JAKÓ JÁNOS

Kötelező fémbeszolgáltatás Nyíregyházán az I. világháború idején

(a *Nyírvidék* korabeli tudósításai alapján)

A hadseregnek a háború során nagy mennyiségű élelmiszerre (és takarmányra), ruházatra, egészségügyi felszerelésre, üzemanyagra, valamint hadianyagra volt szüksége. A leggyorsabban fogyó hadianyagnak a tüzérségi lövedék bizonyult. A lövedékek (nevezetesen a töltényhüvelyek) tömeges előállításához egyre több réz kellett. A rézhiány első jelei már korán, 1914/1915 fordulóján megmutatkoztak, később pedig egyre határozottabbá váltak. A folyamatosan növekvő szükségletet egy idő után a lakosság, az egyházak, a kereskedők és az üzemek tulajdonában lévő réz tárgyak hadi célokra történő begyűjtése révén tudták csak biztosítani.

A kényszerintézkedésként bevezetett országos érvényű kötelező fémbejelentés és fémbeszolgáltatás nyíregyházi története a *Nyírvidék* korabeli tudósításai alapján jól nyomon követhető.

Balla Jenő polgármester a periodika 1917. január 11-i számának *Városi közlemények* rovatában *Hirdetményben* adta tudtul, hogy a „m. kir. honvédelmi miniszter ur a 24691 - 1916. szám alatt kiadott rendeletével a szén és fatüzelésű fűrdőkályhák tiszta fémfelületű, mázolt vagy zománcozott rézből készült viztartó hengereit hadi célokra igénybevetteknek jelentette ki. Az ilyen kályhahengerek birtokosai és azok a kereskedők, akik ilyeneket raktáron tartanak, kötelesek azokat az 1917. évi január hó 15-ig a polgármesteri hivatalnál – dr. Garay Kálmán I. aljegyző – bejelenteni. A bejelentésben ki kell jelenteni, hogy a birtokos az igénybe vett kályhahenger pótlásáról maga kíván e gondoskodni, vagy pedig annak horganyzott vaslemezből készült kályhahengerrel természetben való pótlását kívánja-e?”¹

Két héttel később az alábbi tudósítás jelent meg: „A hadsereg részére szükséges rézanyag beszerzése végett a sárgarézből és egyéb rézötvezetekből készült ajtó kilincsek és ajtóveretek hadi célokra való bevonása is el fog rendeltetni. A leszerelendő kilincsek pótlásának, illetőleg a gyakorlati keresztülvitelnek kellő előkészítése céljából a magyar királyi honvédelmi miniszterium fennhatósága alatt a tüzérségi műszaki fel-

¹ Hirdetmény. *Nyírvidék*, 1917. január 11. 6.

ügyelőség – úgy, mint ez Ausztriában is történt – próbaszervezetet alakít ki, melynek működése azonban csupán a középületekre fog kiterjedni.”²

Egy hónap elteltével, február 23-án *Elviszik a luteránus templom harangjait* címmel adták tudtul, hogy „A tiszaí ág. ev. egyházkerületben levő templomokból egymás után viszik el a harangokat. A harangokat rekviráló bizottság most a Hegyalján szedi az evangélikus templomok harangjait és már ide is megérkezett a kassai katonai parancsnokság értesítése arról, hogy szüksége lesz a katonaságnak a nyíregyházi ág. ev. egyház harangjaira is.”³

Két nap múlva újabb *Hirdetmény* jelent meg a polgármester aláírásával: „Közhirre teszem, hogy a m. kir. honvédelmi miniszter ur az 1648 - 1917. számú rendeletével elrendelte, a tüzhelyekbe épített rézből készült vízmelegítők és takaréktüzhelyek lapján levő üstnyílás befedésére szolgáló fedőlapok beszolgáltatását. Mindazok, akik ilyen vízmelegítők és fedőlapok birtokában vannak, kötelesek azt a városházán a főjegyző hivatalos helyiségében működő fémátvételi bizottsághoz – március hó 1-től 3-ig bármely napon délután 3-5 óra között behozni. Ugyancsak a fent meghatározott átvételi napokon – szolgáltatandók be azon egyéb háztartási fémtárgyak is, melyeket birtokosaik ez ideig beszolgáltatni elmulasztottak.”⁴ A továbbiakban leszögezi, hogy „A vízmelegítők és az üstnyílás-fedőlapok beszolgáltatása alól felmentés nélkülözhetetlenség címén nem adható, mert azok vaslemezéből készült vízmelegítőkkal megfelelően pótolhatók.”⁴

A március 13-án napvilágot látott *Milyen fémtárgyakat kell beszolgáltatni?* című írás elolvasása után már senkiben sem maradhatott kétség: „Magánosok beszolgáltatni tartoznak nickel főzőedényeket, sárgaréz mozsarakat, mozsártöröket, gyertyatartókat, tálkákat, félkilós és annál nagyobb sárgaréz sulyokat, sárgaréz habverőüstöket, vörösréz fürdőkádakat, fürdőkályhahengereket, vörösréz mosóüstöket, és tüzhelyüstöket. Továbbá be kell szolgáltatni: sülyeszthető és betolható tüzhelyüstöket, kályhaelőtéteket, parázstartókat, gyümölcsbefőző – lekvár – üstöket vörösrézből vagy sárgarézből, sütőformákat, ónból készült borzókat, ürmértékeket, tálakat, fedőket, kanalakat és egyéb háztartásbeli tárgyakat, amelyek akár ónból – vagy óntözetből készülnek. Kereskedők és iparosok üzleteikből be kell szolgáltatni ugyanezen tárgyakat, valamint két milliméternél vastagabb sárga és vörösréz lemezeket, sodronyokat, csöveket, – sárgaréz kilincseket, kulcscimeket, söntéstálkákat, ócska sárga és vörösréz forgácsot, minden fémből, kivéve alumíniumot, mindennemű leszerelt fémtárgyakat, úgy sárgaréz csapokat, kutszerelvényeket, ónból és ólomból készült cikkeket, valamint eredeti tömböket, ón- és óntözeteket, gyertyaformákat és öntéslapokat, orgonasípok, syphonfejeket, betüfémeket, horgany alumínium tárgyakat.”⁵

Itt érdemes megjegyezni, hogy a begyűjtött rézmozsarak kiesett funkcióját a helyettük kapott öntöttvas hadimozsarak látták el, a gyógyszerterek hiányzó rézmozsaraikat pedig porcelán hadimozsarakkal pótolták.⁶

² A hadsereg részére szükséges rézanyag. Nyírvidék, 1917. január 25. 3.

³ Elviszik a luteránus templom harangjait. Nyírvidék, 1917. február 23. 3.

⁴ Hirdetmény. Nyírvidék, 1917. február 25. 5.

⁵ Milyen fémtárgyakat kell beszolgáltatni? Nyírvidék, 1917. március 13. 3.

⁶ Jakó János: I. világháborús öntöttvas és porcelán hadimozsarak. In: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. LVI. Nyíregyháza, 2014. 293–302.

A harangok szomorú sorsáról több alkalommal is hírt adott a Nyírvidék. A március 27-én megjelent első rövid értesítés szerint *Megérkeztek a harangrekvirálók*. „A háboru harminckettedik hónapjában sor került a nyíregyházi harangokra is, amelyeket most már haladéknélkül leszednek és elszállítanak. Az a katonai bizottság, amely a harangrekvirálást intézi, a mult hét végén megérkezett Nyíregyházára is, és ezen a héten már meg is kezdik a harangok leszedését és eltávolítását.”⁷ Két nappal később az *Elvitték a harangokat* című tudósításban már arról számoltak be, hogy „Reá került a sor immár a nyíregyházi harangokra is. A kassai katonai parancsnokság harangleszerelő különítménye... hozzáfogott a harangok leszereléséhez. Először az evangélikus templom tornyában szerelték le a harangokat. Azokat fent a toronyban összetörték és a darabokat az ablakon keresztül ledobálták. A látványosságnak sok nézője akadt s köztük öreg gazdák könnyezve nézték annyira szeretett harangjaik pusztulását. Ebben a toronyban csak a nagy harang maradt meg, amely tüzjelzési célokot szolgál és így meghagyása a város tüzbiztonsága érdekében közérdek. Másnap a római katolikus templom és a többi templomok tonyaiból szedték le a harangokat, melyekből ágyuk készülnek a még mindig dúló háboru számára. Minden toronyban csak egy harangot hagytak meg”⁸

Nem mindenki tett eleget azonban beszolgáltatási kötelezettségének. Erre utal a másnap megjelent *Hirdetmény*, amiben Balla Jenő polgármester a kötelességüket nem teljesítőkkel szemben már szankciókat is kilátásba helyezett: „Tudomásomra jutott, hogy a tüzhelybe épített vörösréz vízmelegítők és üstnyílás fedőlapok beszolgáltatása tárgyában... közzétett felhívásomnak igen sokan nem tettek eleget. Felhívom tehát a fent körülírt fémtárgyak bitrokosait, hogy azokat a folyó évi március hó 31-én délután 3 és 5 óra között a városi főjegyző hivatalos helyiségében megtartandó fémátvételi napon annál is inkább szolgáltatassák be, mert a mulasztók ellen a legnagyobb szigorral lesznek kénytelen eljárni. Ugyanekkor egyéb netán még be nem szolgáltatott háztartási fémtárgyakat is átvesz a fémátvételi bizottság.”⁹

Rövidesen hírül adták, hogy *A vármegyéből is elviszik a harangokat*. „Igy – mint nekünk Ujfehértóról írják – ott nagy ünnepségek között vált meg a község népe harangjaiktól... Vencsellői tudósítónk jelentése szerint ott szombaton szedték le a három felekezet harangjait, amelyet csaknem az egész falu sirva nézett végig.”¹⁰

A május 10-én megjelent *A fémbeszolgáltatás új módja* című terjedelmesebb írás arról tudósított, hogy „... olyan cikkeknel, amelyeket eddig önként kellett beszolgáltatni, egyénekenkénti rekvizíciót és egyéb szigorú intézkedéseket léptettek életbe. – Ugy halljuk, hogy ilyen változás következik be rövidesen a fémbeszolgáltatás terén is... Miután minden késedelmezőre így komoly veszedelem vár és mert nincs kilátás arra, hogy a fémbeszolgáltatás alól bárki is kivonhassa magát, mindenki a haza és a saját érdekében is cselekszik, ha késedelem nélkül beszolgáltatja arra kötelezett fémeit, amelyre a hadseregnek municiógyártás céljaira változatlanul nagy mennyiségekben van szüksége.”¹¹

A kötelező fémbeszolgáltatás hatálya hamarosan már az üzemekre is kiterjedt. *Elviszik az ipari üzemek fémtárgyait* – írta a *Nyírvidék* június 3-án. „A kormány rendeletet

⁷ Megérkeztek a harangrekvirálók. Nyírvidék, 1917. március 27. 3.

⁸ Elvitték a harangokat. Nyírvidék, 1917. március 29. 3.

⁹ Hirdetmény. Nyírvidék, 1917. március 30. 4.

¹⁰ A vármegyéből is elviszik a harangokat. Nyírvidék, 1917. április 4. 3.

¹¹ A fémbeszolgáltatás új módja. Nyírvidék, 1917. május 10. 3.

adott ki, amely szerint mindennemű ipari és egyéb üzem birtokosa köteles megengedni, hogy üzeми készülékeinek, gépeinek és berendezéseinek rézből, ólomból, ónból és ezek ötvözetéből, ugyszintén nikkelből álló anyaga az alábbiak szerint hadicélokra leszereltessek, valamint köteles megengedni azt is, hogy üzeми oly más rendszerre alakíttassék át, amely átalakítás útján az üzemből ezeket a fémeket kilehet vonni.”¹²

A hivatalos intézkedések pedig gyorsan tovább szigorodtak. *Országos fémösszeírás lesz* – tudatták öt hónappal később. „A fővárosban már vége felé közeledik a fémösszeírás és ezt most országszerte is végrehajtják a honvédelmi miniszter rendelete alapján, amely a háztartásokban, üzletekben és ipari vállalatoknál található fémtárgykészletek pontos összeírását rendeli el. Itt az utolsó alkalom arra, hogy a késedelmezők, akik eddig bármely okból kifolyólag még nem adták be öként hadifémtárgyaikat, most beszołgáltassák azokat... Nemcsak a késedelmes beszołgáltatás, hanem a fémkészletek hiányos bevállása, elhallgatása vagy elrejtése is súlyos bajok és kellemetlenségek okozójává válhat, mert fémrazziákat fognak tartani...”¹³

Oltványi Ödön helyettes polgármester 1918. január 23-án *Hirdetményben* adta közre, hogy „...a hadicélokra igénybevettnek kimondott fémtárgyak átvételét eszközlő bizottság működését Nyíregyházára nézve 1918. évi január hó 29-én kezdi meg s működik 1918. február hó 15-ig. Átvétel alá jönnek mindazon fémtárgyak, amelyek a Nyírvidékben, Szabolcsi Hirlapban és a hirdetési táblákon már jóval előbb közzétett előző hirdetményemben és a most is kifüggesztve levő „Felhívás”-ban felsorolva vannak... A fémbeszołgáltatás helyéül Wirtschaftfer Ármin vaskereskedő-cég erre átengedett raktárát, idejéül pedig a hét kedd, csütörtök és szombati napjainak d. u. 3-tól 5-ig terjedő óráit jelölöm ki... ott nyomban megkapják fémek terítési árát is... A műemlékek mentesítése körüli eljárás, a nehezen leszerelhető tárgyak beszołgáltatása, vagy egyéb komplikáltabb kérdések tekintetében forduljanak a felek dr. Vass Jenő h. előadóhoz, Városháza, Iparhatóság.”¹⁴

A nyíregyházi fémbeszołgáltatás eseményeiről szóló – általam ismert – utolsó tudósítás (*A katolikus templom tornya*) egy héttel később, 1918. január 30-án jelent meg a *Nyírvidékben*: „A róm. kath. templom tornyának rézfedelét lebontják hadicélokra. Az egyik torony már újra is van fedve fehér bádoggal, a mely nemcsak stilszerűtlen, de csunya, és szembántó, sőt ha megrozsdálódik... még csunyább lesz. Nagyon egyszerű lett volna a fehér bádogot galvanizálni s akkor a megtévesztésig olyan lett volna a fedél, mint a régi réz tető volt. Talán még most is meglehetne csinálni.”¹⁵

A kötelező nyíregyházi fémbeszołgáltatás egy év alatt lezajló eseményeit ismertető rövid áttekintés önmagában is hüen és meggyőzően tükrözi a lakosság I. világháború alatti nehéz helyzetét és megpróbáltatásait. S akkor még nem esett szó a „nagy háború” miatt bevezetett egyéb – a polgári lakosság élelmezése, ruházkodása, a fűtés, a világítás és a közlekedési lehetőségek terén megmutatkozó egyre jelentősebb – megszorításokról, amelyek valóban megkeserítették a „békés hátország” életét.

¹² Elviszik az ipari üzemek fémtárgyait. Nyírvidék, 1917. június 3. 3.

¹³ Országos fémösszeírás lesz. Nyírvidék, 1917. november 14. 3.

¹⁴ Hirdetmény. Nyírvidék, 1918. január 23. 4.

¹⁵ A katolikus templom tornya. Nyírvidék, 1918. január 30. 3.